

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙ ТА ЇХ РОЛЬ В УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Запропонована стаття призначена для розгляду інновацій в історичному вимірі. Крім того, через призму історичного розвитку суспільства, розкривається роль соціальних інновацій, а також їх важливість у процесі світової урбанізації.

Ключові слова: соціальні інновації, інноваційна хвиля, суспільство, урбанізація, субурбанізація, мегаполіс.

Предложенная статья предназначена для рассмотрения инноваций в историческом измерении. Кроме того, через призму исторического развития общества, раскрывается роль социальных инноваций, а также их важность в процессе мировой урбанизации.

Ключевые слова: социальные инновации, инновационная волна, общество, урбанизация, субурбанизация, мегаполис.

The proposed article is consideration of innovations in the historic dimension. In addition, through the prism of the historical development of society, the role of social innovations, as well as their importance in the process of world urbanization.

Key words: concepts: social innovation, innovative wave, society, urbanization, suburbanization, the metropolis.

Постановка проблеми. Виникнення соціальних інновацій у людському суспільстві має довге і потужне коріння, глибина якого практично дорівнює життю людства. Але як спеціальна тема досліджень вона виникла тільки наприкінці ХХ ст. Сам термін інновації з'явився не так вже і давно, тому що інновації носили дещо стихійний характер і не мали соціальних інструментів для їх систематичного та цільового застосування, якщо йшлося не про технологічні, а саме про соціальні новації.

Виклад основного матеріалу. В цьому випадку, небагато науковців концентрують свою увагу на вивченні питання ролі інновацій у соціологічному контексті. Але зокрема у вченнях деяких науковців (переважно соціологів чи соціальних філософів) спостерігається певний інтерес до цієї проблематики. Зокрема це такі науковці, як: П. Друкер, В. Іванов, Е. Роджерс, Дж. Залтман, Х. Барнетта, Р. Данкан, К. Левін, С. Архієреєва, Т. Тарасенко та ін. Саме в соціологічному контексті, визначення інновацій дають Біленький Є. А. і Козловець М. А. Тож, у словнику соціологічних термінів та понять, «Інновація» (лат. innovatio – впровадження чогось нового) – це процес зміни, пов'язаний із творенням, визнанням чи запровадженням нових елементів (або моделей) матеріальної і нематеріальної культури в певній соціальній системі. [1, с. 122] Отже, розгляд питання ролі інновацій у

розвитку людства, а також вплив на урбанізаційні процеси носить певну новизну та має неабияку актуальність.

Розуміння інновацій в історичній ретроспективі. В різноманітній науковій літературі виділяються різноманітні класифікації чи хвилі базисних інновацій. У цьому випадку ми систематизували існуючі класифікації і розглянемо їх узагальнено. Взагалі інновації виникають і розповсюджуються хвилеподібно: періоди підйомів інноваційної активності чергуються з періодами спадів – у загальній хвильовий ритміці розвитку суспільства.

Період мезоліту (10-5 тис. до н. е.) – освоєння лука і стріли, використання дротиків, сіток, керамічного посуду стало змістом технологічного перевороту тієї епохи, багатократно підвищивши продуктивність праці і давши поштовх до швидкого збільшення чисельності населення.

У цей історичний період існувало первісне суспільство, але поява інноваційних знарядь полювання мало надзвичайно важливі наслідки:

– по-перше, суттєво зросла продуктивність праці мисливців – вбивати тварин можна було зі значної відстані, а птахів – на льоту;

– по-друге, вона сприяла перебудові соціального життя, оскільки людина могла сама себе прохарчувати, багатолюдні мисливські колективи

почали поступово розпадатися і на зміну їм прийшла індивідуалізація виробництва та споживання. З цього часу помітно зростає роль парної сім'ї, що теж було інновацією свого часу. Стабільності існування людини в епоху мезоліту сприяло приручення диких тварин (спочатку собаки, а потім – свині) [2, с. 64].

Період неолітичної революції (8-3 тис. до н. е.) – найвища хвиля базисних нововведень. У зонах неолітичних культур було освоєно безліч знарядь для землеробства, тваринництва, переробки та зберігання продуктів, що сприяло виникненню перших міст, прискороеному обміну продуктами і результатами праці, що призвело до ускладнення системи суспільних відносин.

Неолітична революція сприяла зміні людства до принципово нової економіки, нового способу життя, характерними знаками якого були:

- 1) винайдення і поширення якісно нових способів виготовлення знарядь праці;
- 2) виникнення нових видів виробництва та виготовлення штучних продуктів;
- 3) перехід до осілого способу життя. З появою харчових запасів життя людини стало стабільнішим, міграцію замінила осілість;
- 4) активне формування стад свійських тварин, використання їх як тяглової сили;
- 5) суттєві зрушення в демографічній сфері. Значне зростання населення зумовлює помітне збільшення кількості та розмірів поселень, щільності їх забудови. Зростає тривалість життя людини, внаслідок поліпшення умов життя відбувся неолітичний «демографічний вибух» і населення земної кулі зросло з 5 до 80 млн осіб.

Перехід до землеробства і скотарства сприяв помітним змінам в організації суспільного життя:

- зростанню ролі парної сім'ї;
- розквіту племінної організації суспільства;
- зародженню інститутів родової влади [3, с. 71].

Отже, період мезоліту і неоліту характеризується суттєвим впливом на світобачення людини, її духовного світу. Землеробський цикл, сезонне розмноження домашніх тварин вимагали розширення традиційного інформаційного кола, виникла необхідність накопичення нових знань. За нових обставин життя неолітична людина мусила не тільки враховувати кліматичні зміни та сезонний кругообіг явищ природи, а й передбачати їх. На той час, саме ці інновації, які були застосовані у звичайному житті первісної людини, значно покращили умови проживання через що відбувся демографічний вибух та інші відносно якісні соціальні зміни.

Період формування та розквіту **ранньокласового суспільства (3 тис. до н. е.)** – третя хвиля базисних інновацій. Бурхливий розвиток отримали зрошуване землеробство, будівництво міст, храмів, палаців, пірамід, освоєні знаряддя виробництва, зброя та предмети побуту з бронзи. З'явилися професійні архітектори, стратеги, писарі, керуючі, музиканти, художники, скульптори, моряки, торговці. Ця хвиля нововведень сформувала структуру

суспільства, що збереглася, хоча і пройшла через ланцюг модифікацій, до наших днів.

На початку I тис. до н. е. у Греції виник грецький поліс, що виявився стійкою формою історичного існування, оскільки створював сприятливе середовище для становлення динамічної економіки, складної соціальної структури, прогресивних державних форм і високої культури. Незалежні суверенні міста-держави були справжніми осередками соціально-політичних інновацій, оскільки саме в них сформувалися політичні інститути демократії. І навіть, коли грецький поліс почала випробовувати криза в IV ст. до н. е., на новому етапі розвитку давньогрецької цивілізації – елліністичному – він одержав нові імпульси для свого існування інноваційних процесів, виявившись включеним у рамки великої територіальної держави, що забезпечувала стабільність його внутрішньої структури [4, с. 101].

Наступна інноваційна хвиля спостерігалася в **античному суспільстві**. Найбільш значущими тут були інновації у сфері духовного відтворення: формування абстрактної науки в Стародавній Греції і високого мистецтва, виникнення основних світових релігій («осьовий час» за К. Ясперсом), школи філософів, академії Платона, ліцею Аристотеля, Олександрійського музею. Великі інновації спостерігалися в соціально-політичній сфері – виникнення демократії в Афінах за часів Перікла, римського права, створення світових імперій. У розвитку виробництва найбільшою базисною інновацією стало виготовлення знарядь праці і зброї із заліза, що різко підвищило продуктивність праці [5, с. 86].

Середина I тис. н. е. характеризується різким спадом кількості інновацій та зменшенням їхньої значущості. Це період занепаду античної цивілізації у зв'язку з епідеміями і природними катаклізмами, а також формування перших паростків середньовічної доби. Проте в кінці I – на початку II тисячоліття спостерігається нова інноваційна хвиля. Вона почалася на Сході (Китай, Індія, арабський світ) і потім поширилася на Західну Європу, яка на ціле тисячоліття стала центром світового прогресу. Відбулося відродження ремесел на основі нової технічної бази, створені цехи, виникли «вільні міста», розвивалося судноплавство. Затвердилося панування світових релігій, створювалися університети, біржі [6, с. 106].

Варто зазначити, що в цьому випадку розглядаються так звані протоінновації, але всі їх фактично можна називати як технологічними, так і соціальними, що сприяли більш ефективному управлінню суспільством. Адже вони були спрямовані на покращення життя пересічних громадян чи то полісів, чи то міст, чи то селищ та сіл. Тож небезпідставно через ці зміни можна побачити, що під поняттям інновації, малось на увазі покращення спільного життя людей, полегшення їх побуту, сприяння більш комфортним умовам життєдіяльності.

Чергова інноваційна хвиля відносилася до **періоду Ренесансу і реформацій**, великих географічних

відкриттів, швидкого розвитку мануфактур. Це у свою чергу підготувало нідерландську та англійську буржуазні революції, призвело до освоєння таких політичних інститутів, як парламент, політичні партії, сприяло стрімкому розвитку і поширенню книгодруку.

Промислова революція у Великій Британії (остання третина XVIII – XIX ст.) заклала основи *індустріальної цивілізації*, на її основі відбулися радикальні перетворення у виробництві (система машин, фабрики), соціальному устрої (капіталісти і наймані робітники), політичних відносинах (буржуазна демократія, колоніальні імперії), науці, культурі, освіті. За два століття розвитку індустріального суспільства спостерігалися три інноваційні хвилі: середина XIX ст. (хімія, паровози, пароплави, металургія); кінець XIX – початок XX ст. (електротехніка, рідке паливо, автомобілі, авіація); середина XX ст. (термоядерна зброя, АЕС, ракети, ЕОМ, пластмаси), що знаменувало становлення чергового технологічно іншого способу виробництва [7, с. 46].

Особливо зростає роль інновацій у перехідній економіці при формуванні нової цивілізації, чергового етапу в її розвитку і при періодичних економічних кризах. У ці періоди виникають дві хвилі інновацій: базисні – реалізуються наукові відкриття і великі винаходи, що перетворюють суспільство, а потім сприяють поширенню досягнутих завоювань; і дрібні інновації, які реалізують середні і дрібні винаходи в різних сферах людської діяльності. В зв'язку з цим наприкінці XX століття цей процес творення нових засобів управління суспільством, його якісних змін на користь людей отримує назву – соціальні інновації.

Хвиля базисних інновацій триває не одне десятиліття і перетворює одну за одною сфери суспільства відповідно до зовнішніх і внутрішніх умов нового етапу розвитку. При цьому здійснюється відбір інновацій: не розвиваються ті з них, які безпосередньо не відповідають часу розвитку суспільства.

Початок інноваційної хвилі зазвичай пов'язаний з посиленням неупорядкованості та хаотичності у розвитку суспільства, падінням ефективності відтворення, тому що переважають застарілі системи, які вже вичерпали свій потенціал, їх часткове поліпшення (псевдоінновації) не може дати потрібного результату. Між тим здійснення базисних інновацій, що пов'язані з великими вкладеннями, не відразу дають ефект і зумовлюють значні інноваційні ризики. Коли цей інноваційний поріг пройдено, базисні нововведення затверджують і реалізують свій потенціал, криза долається; економіка вступає в періоди поживлення, а потім і підйому, що створює можливості для великих нововведень в інших сферах. На фазі зрілості інноваційна хвиля спадає, темпи економічного росту стабілізуються на помірному рівні, відкривається простір для реалізації поліпшуючих інновацій (у масі своїй вони приносять значний ефект), поки не приходить час для чергової кризи [8, с. 211].

Обов'язково потрібно розуміти, що після індустріальної революції і до початку переходу до постіндустріального суспільства, інновації фактично стосувались технічних та економічних сфер, але аж ніяк не соціальної. Хоча соціальні інновації постійно супроводжують технологічні і політичні. Вони є фундаментом базових економічних інновацій, які в перспективі в будь-якому випадку роблять життя людей (та суспільства в цілому) кращим.

Остання чверть XX століття характеризується найвищою хвилею («деві'ятим валом») базисних інновацій, які охоплюють всі сфери суспільства і лежать в основі заміни індустріальної цивілізації постіндустріальної. Не знайти, мабуть, жодної сфери людського життя, яка не зазнавала б корінних перетворень, які зачіпають фундаментальні основи суспільства і адаптують суспільство до нових умов, які будуть переважати в XXI столітті [9, с. 84].

Як ми бачимо, кожному періоду впровадження інновацій у тих чи інших сферах передували певні зміни. Чи то зміни суспільного порядку, чи то певні політичні, соціально-економічні та інші світові трансформаційні тенденції, які кожного разу змушують світ рухатись у напрямку створення нового продукту у вигляді соціальних інновацій. Вони покликані змінити життя жителів міста на краще, створити максимально комфортні умови, які згодом виявляться в більшій осілості громадян та їх прихильності до даного міста чи країни в цілому.

Розглянувши історію впровадження соціальних інновацій, ми не маємо права не розглянути вплив процесу урбанізації, який у II половині XX століття та на початку XXI століття став трендом у зміні сучасної соціальної структури суспільства. Адже в першу чергу ми звертаємо увагу на впровадження соціальних інновацій у сучасних містах, тому надзвичайно важливо окреслити те, що саме процес урбанізації вплинув на впровадження цих нововведень, які роблять життя в місті комфортнішим.

Роль соціальних інновацій в урбанізаційних процесах. Народження кожного міста зумовлено потребами суспільства й у першу чергу економічними. Значення, роль і соціальний профіль міст мінялися залежно від рівня розвитку продуктивних сил, способу виробництва, суспільно-економічної формації, в умовах яких вони розвивалися. Змінювалися характер розселення людей, розміри і темпи розвитку міського господарства, ступінь благоустрою житлового фонду. Підвищення ролі міст у розвитку суспільства називається урбанізацією [10, с. 212].

Головний соціальний зміст урбанізації виявляється в особливих «міських відносинах», що охоплюють соціально-професійну і демографічну структуру населення, його спосіб життя, культуру, розміщення продуктивних сил, розселення. Передумови урбанізації – зростання в містах індустрії, розвиток продуктивних сил, їх культурних і політичних функцій, поглиблення територіального поділу праці, динаміка демографічних показників, природні ресурси та інші містоутворюючі фактори. Темпи урбанізації, її масштаби, рушійні сили і

наслідки залежать від соціально-економічних умов на різних історичних етапах розвитку людського суспільства.

Процес урбанізації у різних регіонах і країнах світу має свої особливості. Сучасний тип урбанізації – це вже не стільки швидкий темп росту частки міського населення, скільки особливо інтенсивний розвиток процесів субурбанізації й утворення на цій основі нових просторових форм міського населення – міських агломерацій, мегаполісів. Економічно розвинені країни повною мірою відчувають наслідки стихійної урбанізації й некерованого росту міст. Криза великих міст є закономірним слідством загострення соціальних, класових, расових антагонізмів. Забруднення повітря й води в найбільших містах і міських агломераціях різко погіршує умови життя людей: відбувається погіршення умов використання територій, житлового фонду, інженерного устаткування, знецінювання нерухомої власності [11, с. 427].

Факт росту й розвитку міст породжує проблему витрат, не говорячи вже про неминучу соціальну напруженість, характерної для районів з високою щільністю населення. Остання обставина робить міське життя менш привабливим. Тому мешканці міст, включаючи й потенційних, будь то ділові люди або ж прості жителі, задаються питанням: як використовувати переваги й можливості метрополії та у той же час уникнути її недоліків? Яким чином можна брати активну участь у виробничому й економічному житті міста та в той же час насолоджуватися свіжим повітрям, ландшафтом, тишею й спокоєм? Як зазначав відомий американський соціолог Роберт Езра Парк, досвід процесу урбанізації США показав, що існує певний рубіж, після якого на міську агломерацію починають діяти дезінтегруючі чинники, свідомством дії яких є ріст пригородів за рахунок міст-центрів. Мільйони американців, причому найбільш забезпечених, перебралися в пригороди. Істотно, що частка населення США, що живе в місті-центрі, фактично продовжує знижуватися з початку цього сторіччя, ріст населення в метрополії майже повністю йде за рахунок пригородів. Цьому швидкому росту сприяли багато факторів. Підвищення реальних доходів, чому сприяв і гарантований урядом іпотечний кредит, що зробило життя в пригороді доступним для все більшої кількості родин. Особисті автомобілі як зручний засіб пересування також у чималій мірі сприяли цьому [12, с. 37].

Фактично існує кілька видів вторинних зв'язків, зважаючи на те, що житлові сусідства знаходяться в ізоляції від економічних інститутів і робочих місць. Навіть крамарі, керуючі магазинами та інші місцеві функціонери, які проживають на цій території, розглядаються як знайомі або друзі, хіба тільки вони мають зовсім відмінний соціальний статус або змушені під впливом корпоративних роботодавців ставитися до своїх клієнтів як до економічних одиниць (units). Добровільні асоціації привертають меншість населення. Більше того, велика частина організаційної діяльності носить характер спільної

роботи, і часто представляється складним виконати «справу» асоціації через прагнення її членів до товарищескості. Таким чином, виявляється, що взаємини в організаціях або в цілому між сусідами взагалі не підходять під модель вторинного спілкування міського життя. Наскільки відомо кожному, хто мешкав у таких сусідствах, тут мало анонімності, безособовості або відокремленості. Фактично, іноді американські міста описувалися як колекції малих міст, цього ж зараз стосуються і міста в країнах ЄС [13, с. 234].

Характер співвідношення різних природних зон міста найбільш чітко виявляється щодо «місто – передмістя». За словами Е. Бургеса, очевидно, що передмістя великого міста є просто продовженням міського товариства. Кожне окреме передмістя, виходячи у відкриті простори, відрізняється за своїм характером від будь-якого іншого передмістя. А метрополіс, таким чином, являє собою величезний рушійний і сортувальний механізм, який ще не цілком зрозумілими способами безпомилково відбирає людей, найбільше придатних для проживання в тому чи іншому районі і в тому чи іншому середовищі. Чим більше місто, тим більше в нього передмість, і тим більше певний їх характер. Місто зростає в ході експансії, але воно набуває свого особливого характеру в ході селекції і сегрегації свого населення; так, що кожен індивід неодмінно знаходить місце, де він може жити, або ж – де він повинен жити [14, с. 53].

На всьому етапі людської історії, міста незмінно були центрами інновацій. Міста концентрують потреба, яка кидає безліч викликів соціального відтворення, але в той же час створюючи серйозні стимули для вирішення проблем по-новому. Міста залучають усіляких приїжджих чужинців, гостей і мігрантів, які несуть із собою інноваційні ідеї. Американський соціолог Джейн Джекобс приходить до лаконічного висновку: «Без міст ми всі животіли б у злиднях» [15, с. 66]. Іншими словами, ми залишалися б мисливцями і збирачами. В цьому випадку важко недооцінити потребу будь-якої держави в містах, а міста – без соціальних інновацій.

Великі регіони, які налічують більше мільйона жителів, стали сьогодні головною рушійною силою світової економіки. Вони не тільки стали центрами інновацій, вони також стають прекрасним середовищем для розвитку інноваційних практик взаємодії міських жителів і муніципальної влади [16, с. 273].

Висновки. Отже, як ми бачимо соціальні інновації мають давню історичну традицію. Завдяки їм будувались міста, зміцнювались держави та покращувалось життя жителів міст чи певних поселень.

Досліджуючи питання історії впровадження інновацій, можна дійти висновку, що розбудова міст і процес урбанізації останніх 200 років – це і є справжня велика соціальна інновація. Навіть індустріалізація не змогла б вплинути на цей процес більше. Адже ми розуміємо, що для високої соціальної мобільності соціуму, потрібні були крім індустріальних підприємств, навколо яких будова-

лись (і будуються) мегаполіси, проводити влучні соціальні реформи, створювати належні, комфортні умови проживання. В такому випадку потрібно було максимально розбудувати міську інфраструктуру, створювати культурно-дозвіллі центри, будувати

максимально комфортні та економічно обумовлені житлові будинки та багато інших реформ спрямованих на приваблення людей до зміни сільських громад на великі міста. Це робилося за рахунок впровадженням соціальних інновацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соціологія : словник термінів та понять / за ред. Біленького С. А. та Козловця М.А. – К. : «Конкорд». – 2006 р.
2. Толочко П. Стародавня історія України : у 2-х т. / П. Толочко – К., 1996.
3. Кремо М. Неизвестная история человечества / М. Кремо, Р. Томпсон. – М., 1999.
4. Нерсесянц В. С. Политические учения Древней Греции / В. С. Нерсесянц. – М., 1979. – 64 с.
5. Політологічний енциклопедичний словник. – К., 1997. – 400 с.
6. Хропанюк В. Н. Теория государства и права / В. Н. Хропанюк. – М., 1993. – 265 с.
7. Дегтярьов А. А. Політична Влада як регулятивний механізм соціального спілкування / А. А. Дегтярьов // Поліс: політичні дослідження. – 1996. – № 3. – 102 с.
8. Стёпин В. С. Философия науки и техники / В. С. Стёпин, В. Г. Горохов, В. А. Розов. – М., 1996.
9. Степанян Т. М. Современные направления развития инновационной деятельности в зарубежных странах / Т. М. Степанян. – М., 2011.
10. Голіков А. П. Вступ до економічної і соціальної географії / А. П. Голіков – К. : Либідь, 1996.
11. Безуглий В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн : [навчальний посібник] / Віталій Безуглий. – К. : Академія, 2007. – 703 с.
12. Парк Р. Городское сообщество как пространственная конфигурация и моральный порядок / Р. Парк // Социологическое обозрение. – 2006. Том 5. – № 1.
13. Gans H. Urbanism and suburbanism as ways of life: a reevaluation of definitions. In H. Gans. People, Plans and Policies. – New York : Columbia University Press and Russel Sage Foundation. 1991.
14. Burgess E. W. The Growth of the City // R. E. Park, et al. The City, pp. 47–62.
15. Jacobs, J. The Economy of Cities. New York: Random House. – 1969.
16. Edward W. Soja «Writing the city spatially», City, November, 2003. vol. 7, no. 3, p. 269–281.

Рецензенти: Гавеля В. Л. д.філос.н., професор.
Лозко Г. С., д.філос.н., професор.

© Мейжис І. А., Козачук М. Б., 2014

Дата надходження статті до редколегії 30.04.2014 р.

МЕЙЖИС Ірина Альбертівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: соціальна психологія, соціальні цінності та соціальні уявлення.

КОЗАЧУК Максим Богданович – магістрант кафедри соціології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: соціальні інновації.